

A MONGOL BUDDHISTA EGYHÁZ ÉS TÁRSADALMI SZEREPE NAPJAINKBAN

A buddhista egyház szerepét a mongol történelemben sokan sokféleképpen értelmezték.

Az általános nézet az, hogy a mandzsuk azért támogatták a buddhizmus elterjedését, hogy ezzel pacifikálják a mongolokat. Több szerző ezért a tibeti eredetű mongol buddhizmus elterjedését destruktívnak, károsnak tartja.

Véleményem szerint másról van szó. Köztudott, hogy a mongolok a 13. században ismerkedtek meg a tibeti közvetítéssel érkezett buddhizmussal. A Jüan korszakban a buddhizmus a legmagasabb udvari körökig is eljutott, de ekkor még csak egy volt a birodalom vallásai közül, nem játszott jelentős politikai szerepet. A buddhizmus – mint új vallás a mongolok között – a birodalom vallási toleranciája miatt válhatott elfogadottá. Ezzel párhuzamosan az egyik legjelentősebb tibeti rend, a *sa skya pa* akkori vezetője, Phagpa láma (tib. 'gro mgon chos rgyal 'phags pa, 1235–1280) igen fontos pozíciót töltött be az udvarban, mint Kubiláj kán tanácsadója – megszerezve ezzel a tibeti eredetű *ti sri* címet – és Tibet hivatalos helytartója a mongol birodalomban.

A buddhizmus a Jüan dinasztia bukása utáni „sötét korszakban” (14–16. század) sem tűnt el teljesen a mongol területekről, de az újabb virágzást csak a mongolok második buddhista megtérése, Altan kán és a *dge lugs pa* szövetsége hozta el. Altan legitimálni szerette volna hatalmát a mongolok felett, s ehhez kívánta felhasználni a buddhizmust, melyet ekkor káni segítséggel kívántak terjeszteni a mongolok között. Ebben különleges szerepet játszott, hogy a tibeti buddhizmus hangsúlyosan nem kínai eredetű volt és a tibeti szerzetesek a mongol adminisztráció kialakításában is szerepet játszhattak.

A mandzsu hódoltság időszaka a buddhista egyház kiépülésének korszakát hozta. Az időszak végére a mongol kolostori rendszer úgy működött, mint állam az államban; egyfajta alternatívát jelentetett a mandzsu közigazgatással szemben. A mongol főlámák – elsősorban az első és a második – pedig igen fontos szerepet töltöttek be a mongol társadalomban. Jórészt ennek is köszönhetően a mandzsu dinasztia összeomlása után a 8. *bogd gegēn* lett a mongol állam vezetője. Néhány történész napjainkban őt tekinti az utolsó független mongol uralkodónak.

Öndör Gegēn, a mongol egyház első főlámája hasonlóan fontos szereplője volt a mongol történelemnek, mint Dzsingisz kán. Az 1990-es évek politikai átalakulása, és a buddhizmus felvirágzása után tevékenysége ismét a figyelem középpontjába került. Kijelenthető, hogy tevékenységével megalapozta a mongol főlámák társadalmi szerepét jelentősen hozzájárult a mongol kultúra továbbéléséhez a mandzsu korszakban.

A NEMZETI ESZME ÉS AZ EGYHÁZ ÚJ SZEREPE

Az Mongol Népi Forradalmi Párt (halha Mongol Ardīn Xuw'sgalt Nam) 2000. évi látványos győzelmének csak egyik oka, hogy az 1996-os parlamenti választásokon győztes koalíció képtelen volt hatalmát stabilizálni, és a gazdasági helyzetet

normalizálni. Ebben a fent említett okok – az egységes kormányzati elképzelések hiánya, az átgondolatlan intézkedések, a romló gazdasági helyzet, a korrupció elszabadulása, egy vezető ellenzéki politikus meggyilkolása – mellett még egy fontos tényező is szerepet játszott.

A mongol rendszerváltás, de még inkább az azóta eltelt húsz év egyik érdekes sajátossága, hogy nem a korábbi ellenzék, hanem az utódpart volt képes a rendszerváltás után felszínre kerülő mongol nacionalizmus jelképeit beépíteni retorikájába. Ezt a kommunikációs előnyt a mai napig nagyszerűen használják. A szovjet korszak ideológiájának megfelelően korábban a nagy mongol birodalmat, illetve alapítóját, Dzsingisz kánt – mint az önálló mongol államiság, függetlenség és hatalom jelképét – nem lehetett hangsúlyosabb politikai jellegű környezetben említeni. Ennek nem kívánt politikai áthallásai voltak, amit a központi cenzúra igyekezett megelőzni. A rendszerváltás után azonban Dzsingisz kán méltó helyére került a mongol történelmi panteonban, mint az ország és a birodalom alapítója, a világ felett uralkodó mongolok vezére. Személye a nacionalista retorikában is kiemelt szerepet kapott, és a mongol nemzeti identitás egyik fontos jelképévé – nem mellesleg a világ minden pontján jól érthető és komoly reklámértékkel bíró védjeggyé – vált. A politikai kommunikációban szinte behozhatatlan előnyt jelentett a – korábban az internacionalizmust zászlajára tűző – mongol utódpart számára az államalapító nagykan és a nagy mongol birodalom jelképeinek megszemélyesítése. Hasonló eredményre vezetett a társadalom számára szintén nagy jelentőséggel bíró tényező, a vallás kérdése is.

A demokratikus átalakulás korai éveiben az ellenzék kommunikációjának egyik fontos témája volt a buddhista egyház helyzete, illetve a vallásszabadság kérdése. A szocialista rendszer legsötétebb korszaka a párt hatalmának kiépítése, majd stabilizálása érdekében végrehajtott vallásüldözés időszaka volt. Az 1930-as évek második felének vallás- és egyházellenes intézkedései az 1937-es pogromokban, kolostorok elpusztításában, lámák ezreinek megölésében csúcsosodtak ki. Az utókor számára könnyebb lenne, ha a rémtettek végrehajtásával az orosz bolsevikokat lehetne vádolni, de tény, hogy a „mongol hazafiak bátor tetteit” szovjet barátai inkább csak tanácsaikkal „segítették”.

Az egypártrendszer korszakában az egyházat sikerült tetszhalott állapotban tartani, de a rendszerváltás után az egyház ismét látványos, robbanásszerű fejlődésnek indult. Egyre-másra nyíltak meg az újjáépített, újraalapított kolostorok, a lámák száma napjainkban is gyarapszik. Mongólia lakosságának jelentős része ma is buddhistának tartja magát, ez tekinthető az ország államvallásának, a mongol identitás egyik legfontosabb elemének. A mongol utódpartnak sikerült konszolidált kapcsolatot kialakítania az egyházzal, s mindenképpen megmenekült az egyházellenességgel bélyegétől.

AZ EGYHÁZ NAPJAINKBAN

Miközben egyértelmű a *gelugpa* túlsúly, továbbra is működik számos olyan kolostor, mely a régi – vörös süveges – rendekhez köthető. Ilyen a *sakya* (tib. *sa skya pa*) Erdene

jū, a *nyingma* (tib. *nying ma pa*) Narxajid xīd Ulānbātarban és az újjáépített Xamrīn xīd a Góbiban.

Ugyanakkor megtalálható számos olyan intézmény, mely alapvetően nem köthető a mongol buddhizmushoz. Például olyan *meditációs központok*, melyek létrehozásánál alapvetően nyugati mintákat követtek. Napjainkban a mongol buddhista egyház fontos külföldi kapcsolatai köthetők nyugati buddhista központokhoz Európában, az Egyesült államokban, vagy Kanadában.

Ugyanakkor ezeknek a kapcsolatoknak köszönhetően a mongol buddhisták nem csak anyagi támogatást remélhetnek, de megismerkedhetnek a világ nyugati felén létrejött vallási központok működésével, az adott társadalomban betöltött szerepükkel is. Napjainkban a külföldi kapcsolatok ebben a tekintetben is egyre fontosabbá válnak. Japán, dél-koreai, de észak-amerikai és európai közösségek is nyújtanak, nyújtottak anyagi támogatást mongol buddhista kolostoroknak. Emellett természetesen a kulturális interakció hatásai sem mellékesek. Néhány tibeti mester vezetésével is létrejött hasonló központ.

Sajátos jelenség, hogy a mongol kolostorok, templomok töredékében használják csak a mongolt szertartási nyelvként. Nehezen találunk olyan kolostori könyvtárat – legyen szó akár a fővárosról, akár vidékről –, ahol őriznének mongol kéziratokat, vagy nyomtatottakat. Ha van is, ezeket inkább ereklyeként őrzik a kolostorok, semmint használják őket a lámák a szertartásokon. A mongol fővárosban, csupán egy mongol nyelven működő kolostor létezett a kétezres évek elején. Ha a tibeti szertartási nyelvként való használatáról kérdezzük a lámákat, a válasz többnyire az, hogy ezen a nyelven tanulták a szövegeket, ezért használják ezt.

AZ EGYHÁZI OKTATÁS

Az 1990-es évek elején még éltek olyan lámák, aki nem estek áldozatul a harmincas évek üldöztetéseinek. Később számuk természetesen drasztikusan csökkent, így az újjáépített kolostorok vezetésére az évtized végén már nem volt elég megfelelően képzett szerzetes. Ebben az időben vált egyre szükségesebbé az egyházi oktatási rendszer újjáépítése is.

Vidéken volt legrosszabb a helyzet, hiszen itt nem voltak működő oktatási központok, és a vidékről a fővárosba tanulni érkező fiatal szerzetesek gyakran nem is tértek vissza szülőföldjükre. A politikai fordulat után ezért is vált égetően szükségessé az oktatási rendszer újjáépítése. A kétezres évek elején alapvetően két rendszer kezdett működni Mongóliában.

A nyugati modell

Az oktatás központja az 1970-ben alapított és a Gandantegčenlin kolostor területén található Vallástudományi Főiskola. Ez egy nyugati típusú oktatási központ. A hazánkban nem régen bevezetett kétfokozatú felsőoktatási rendszer alapképzéséhez hasonlóan BA (bachelor) diplomát ad. Sajátos, hogy az itt végzettek közül azok, akik folytatni szeretnék tanulmányaikat vagy külföldi buddhista központokba – jellemzően Indiába, elsősorban a Dharamszalában működő kolostoriskolákba – mennek

továbbtanulni, vagy a Mongol Állami Egyetemen vesznek részt MA képzésen, esetleg doktorálnak. Tehát az egyházi oktatás után egy világi intézményben szereznek magasabb képzést.

A mongol (buddhista) modell

A képzés napjainkban alapvetően új alapokra helyeződött. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy hosszú távon is fenntartható és az elvárt színvonalon működtethető egyháznak elengedhetetlen a magasan képzett lámák jelenléte, így a hangsúly egyre inkább a hagyományos, 15 évet felölelő tanulási folyamatra helyeződik át. A megkérdozett szerzetesek általában ezt tekintik irányadónak, bár manapság még kevesen részesülhetnek ilyen oktatásban. Mongóliában ezek központjai a *dacanok*, de mint említettük, az ilyen jellegű képzést itt is csak a legutóbbi években vezették be. A Gandan kolostorban három kolostori iskola működik.

1. Idgāchoijinlin *dacan*: 1911-ben, a teokratikus mongol állam létrejöttének évében alapította a 8. *bogd gegēn*. Buddhista filozófiai iskola, mely kizárólag erre a tudományágra koncentrál. Az itt végzett hallgatók általában a Sera kolostorban folytatják tanulmányukat.

2. Güngāchoilin *dacan*: 1809-ben alapították. 2008-ban vezetője Gundsambū mester, aki Dharamszalában tanult. Legfontosabb kapcsolatai az emigráns tibetiek központjához kötik.

3. Daščoinpel *dacan*: Alapításának éve 1736. A rendszerváltás idején, 1990-ben alapították újjá. A dél-indiai Gomang *dacan*ban tanult mesterek vezetik. A rendszerváltás után itt vált ismét lehetővé, hogy a jelölteknek *gawj* (mong. *yabju*, *yabji*, tib. *dka'bcu*) fokozatot szerezhetnek.

Ezen kívül a Gandanhoz kapcsolódóva található még *Janraiseg*, *Dečingalaw*, *Badma yoga*, *Jūd dacan* tantrikus iskola, és orvosi központok (halha *mamba dacan*).

A hagyományos oktatási központokban és az újonnan alapított iskolákban is egyre nagyobb hangsúly helyeződik az oktatás színvonalára. Az előző egy-másfél évtizedben kialakult gyakorlattal ellentétben a hagyományosnak tekinthető kiválasztási rendszer működik. Van felvételi, melyen a tudást, az elhivatottságot, sőt a családi háttérrel is vizsgálják.

Mint a rendelkezésünkre álló adatokból kitűnik, a Gandantegčenlin kolostor, illetve az itt működő Nalandarīn IX Surgül' 2008-tól a 14. dalai láma, illetve a kolostorvezető ő *xamba* láma megállapodásának köszönhetően jelentős anyagi forrásokból gazdálkodhat.

A mongol egyház hagyományai a tibeti oktatási központokhoz felé irányítják a magasabb egyházi képzést elsajátítani kívánó szerzeteseket. Jelenleg több száz mongol szerzetes tanul Indiában, elsősorban az emigráns tibetiek oktatási központjaiban. A mongolok egyik legfontosabb kapcsolata a dalai láma mellett működő Namgyal Logikai Iskola. A Kálacakra *dacan*ból általában a dharamszalai oktatási központokban tanulnak, míg a mongol szerzetesek másik fő célpontja Dél-Indiában, Mundgodban a Drepung Gomang kolostor, illetve szintén Dél-Indiában a Pinor rinpoce vezetésével működő *rnying ma* kolostor fogadta a Xamrin xid lámáit.

Véleményem szerint a tibeti alapú buddhista képzés az egyik oka annak, hogy napjainkban a mongol lámák nem használnak mongol szövegeket a szertartásokon. A másik ok a tantrikus buddhizmus azon hagyománya, hogy a szövegeket biztosan csak a beavatottak kezelhetik, ők férhetnek hozzá. A tibeti nyelv használatával a lámák – a beavatottak – képesek a „tudástól” távol tartani a híveket. Napjainkban a klasszikus mongol írás ismerete általánosnak tekinthető (tanítják az iskolában bár a hétköznapiakban használata nem jellemző) szemben a 16-17. századdal, amikor a szent buddhista szövegek mongolra fordítása nagy lendületet vett. Abban az időben a cél az „új” vallás minél szélesebb körben való megismertetése, elfogadtatása volt, napjainkban azonban már fontos kérdés a nem beavatottak távol tartása a szövegektől.

A BUDDHIZMUS A MAI MONGOL TÁRSADALOMBAN

Napjainkban az állam vallási életben betöltött szerepe alapvetően megváltozott. A buddhista egyház semmilyen állami támogatást nem kap, de ezen túlmenően a kormányzat adóztatja is a kolostorokat. Manapság az egyes kolostorok szinte vállalkozásként működnek. Az adományokat az állam bevételnek tekinti, ezért a kolostor vezető lámájának gyakorlatilag alkalmazottként kell kezelnie a szerzeteseket, akiknek fizetést ad, illetve az államnak adóznak az adományok után. Emellett azért árnyalja a képet, hogy 2014-2015-ben az állam már jelentős anyagi támogatást biztosított a Gandan főkolostorban zajló nagyszabású építkezésekhez.

Ugyanakkor például Erdene jü, mely az első volt Mongólia jelentős kolostorainak sorában jelenleg nincs az egyház birtokában. Működik ott egy *szakja* (tib. *sa skya*) szentély, alig több mint tíz lámával – s bár napjainkban a kolostor szerepe zarándokhelyként is egyre jelentősebb – alapjában véve múzeumként működik és Mongólia egyik legjelentősebb turisztikai célpontja. Bevételei nagy részét ez jelenti. Hasonló az Amarbayasgalant kolostor helyzete, mely napjainkban egy másik fontos célpontja a turistáknak és a vallási zarándokoknak egyaránt. Ugyanakkor az újjáéledő, újjászerveződő mongol buddhizmusban a vallási rítusok, így a *cam* tánc felélesztésében is igen jelentős szerepet játszik.

Bakula ripocse – 1989-2000 között India mongóliai nagykövete – az egyik fontos szereplője volt a *gelugpa* hagyomány újraélesztésének. Az általa alapított kolostor a mongol főváros vallási életének jelentős központja volt a rendszerváltás utáni években, és az egyik alapját jelentette a mongol buddhisták nemzetközi kapcsolatainak.

Ugyanakkor felvetődik egy másik érdekes kérdés is, ami a mongol buddhizmus főlámájához kapcsolódik. A 9. *bogd gegēnt* 2011-ben megnevezték, mint a mongol buddhista egyház vezetőjét, de személye meglehetősen megosztotta a mongol társadalmat. Ő – elődeihez hasonlóan – egy tibeti szerzetes volt, aki 1932-ben Tibetben látta meg a napvilágot, és 1991-ben az új mongol kormány kérdésére válaszul a 14. dalai láma őt nevezte meg, mint a 8. *bogd gegēnt* újjászületését. A 9. megtestesülés 2012. március elsején távozott az élők sorából, és hívei most arra várnak, hogy megnevezzék utódát. A mai politikai környezet végre lehetőséget nyújt arra is, hogy 1757 után ismét egy mongol gyermekben találják meg.

A rendszerváltás óta eltelt csaknem két évtized alapvetően megváltoztatta a társadalom valláshoz való hozzáállását is. Természetesen – elsősorban a buddhizmus robbanásszerű újjáéledésének köszönhetően – a szabad vallásgyakorlat a mindennapi életre is alapvető befolyással bírt. A hétköznapi életben is megfigyelhető a vallásos életvitel hatása, még akkor is, ha az adott személy nem él vallásos életet. A társadalmi értékrend átalakulása, illetve a buddhista vallás előírásai a mindennapi életben is változnak, átalakulnak, s ennek számos példáját tapasztalhatjuk. Természetesen a laikus hívek a buddhizmus előírásait, filozófiai értelmezéseit a lehető legkönnyebben dekódolható módon valósítják meg, így ezek a megnyilvánulások a hagyományos vallási előírások egyfajta degradálódását is jelentik.

A tibeti eredetű mongol buddhizmus, a *mahāyāna* tantrikus ágának hagyományait követi. Ezek között a hívek számára az egyik legkönnyebben értelmezhető elem az érdemek halmozása, a jó cselekedetek fontossága, az erényes életvitel. Egy laikus hívő nem vállalja a szerzetesi életet, mivel a mindennapi életében a szigorú előírások betartása jelentősen korlátozná. Ugyanakkor nyugati hatásoktól sem mentes, egyre inkább fogyasztóivá váló életmódját – mely sajátos módon épp a rendszerváltásnak köszönhetően, a szabad vallásgyakorlat megjelenésével párhuzamosan, de attól függetlenül vált számára elérhetővé – sem akarja feladni, ezért egyfajta kompenzációként, látványos tettekkel kívánja saját erényességét az egyház, illetve a vallás iránti elkötelezettségét bizonyítani.

Az anyagi javak adományozása a mongol egyházi hagyományok szerves része volt már a kezdetektől, és ez napjainkban is általános. A hívek lehetőségeiknek megfelelően kisebb-nagyobb adományokkal hozzájárulnak egy-egy kolostor, szentély fennmaradásához, újjáépítéséhez, a lámák ellátásához sőt napjainkban egyre általánosabbá válik az egyes szertartások önálló szponzorációja is. A vagyonosodó társadalmi rétegek gyakran egyre látványosabb, jelentősebb felajánlásokat is tesznek, átvéve ezzel a korábbi évszázadokban a hatalom, illetve a világi közigazgatás által betöltött szerepet. Ennek egyik bizonyítéka, a napjainkban egyre gyakoribb, szinte „divattá” váló gyakorlat, a sztúpa építtetés. Erre külön „vállalkozók” specializálódtak, hiszen a szaporodó megrendelések biztos megélhetést jelenthetnek. A sztúpa állítás természetesen jelentős anyagi terhet ró az adományozóra, így ezeket általában vagyonosabb, elsősorban városi, a liberalizálódó gazdasághoz jól alkalmazkodó, a modern, új típusú társadalom felső közép, ill. legmagasabb vagyoni csoportjába sorolható támogatók jelenlétét feltételezi. Ugyanakkor megjelenik az adományozás individuális aspektusa is, mely korábban nem volt a buddhizmus sajátja. Az adományozó saját boldogulása, szerencséje, saját érdemeinek halmozása érdekében tesz felajánlást, célja a következő sikeresebb újjászületés „biztosítása”.

Gyakran új, kissé átértelmezett formában jelennek meg a lámák olyan hagyományos tevékenységei is, mint a jóslás. Újra általánosan elfogadottá vált és jelentősebb megkötések nélkül gyakorolható tevékenység lett, mely sok láma megélhetését biztosítja. A városi lakosság – a fiatalok is – életének részévé vált a jós lámák tanácsainak, útmutatásainak meghallgatása.

Mindenképpen új jelenség, hogy a hívek társadalmi szervezeteket alapítanak. Ezek az egyházon kívül, de azzal együttműködve jelentős munkát végeznek. Kíváló külföldi

kapcsolatokat ápolnak, deklarált céljuk a vallás, a mongol buddhizmus megismertetése. Jó példa erre a 2004-ben a 9. *ĵebcundamba* támogatásával létrejött *Ĵebcundamba Center*, mely a mongol buddhista hagyomány megőrzését, tibeti mesterek mongóliai útjainak, tanításainak szervezését, mongol lámák tibeti oktatási központokban való tovább tanulásának szervezése mellett olyan közvetve a valláshoz kapcsolódó tevékenységeket, mint a környezetvédelem fogalmaz meg céljaiként. Jellemzően az elsősorban határon túli támogatók megnyerése érdekében kiadványai, szóróanyagai angol nyelven jelennek meg, a célok megfogalmazásakor a nyugati világ számára is könnyen érthető és napjainkban divatosnak mondható – ami természetesen mit sem von le fontosságából – célokat fogalmaz meg. Némiképp a kormány állásfoglalásával is szembe helyezkedtek, amikor 2007-ben aláírásgyűjtésbe kezdtek a mongol egyház fő hazahívásának érdekében. A 9. *bogd gegēn* sajátos helyzetére világít rá, hogy ő maga – miközben deklaráltan a Központ fő patrónusa csak 2007-es magyarországi látogatása idején értesült a kezdeményezésről. Ez némiképp azt is jelzi, hogy az elképzelés milyen publicitást kapott, mely valamelyest a későbbi sikerekkel kapcsolatos elképzeléseinket is befolyásolhatja.

Az új társadalmi környezetben maga az egyház is sajátos módon reagál. Korábbi kutatásaink alapján megállapítható, hogy sem a vidéki, sem a városi kolostorokban nem jellemző a mongol szertartási szövegeket használata, amit csak részben magyaráz a mongol buddhizmus tibeti eredete. Annak ellenére így van ez, hogy az első mongol egyház fő munkásságának egyik legjelentősebb része épp a mongol fordítások, ill. önálló buddhista szövegek alkotása volt. Jóllehet, Öndör Gegēn – jórészt a buddhizmus mongol identitástudatban betöltött szerepének köszönhetően – ma kultuszfigura, tevékenységének e jól dokumentált és a mindennapi egyházi életben is jól használható eredménye kezd a feledés homályába merülni. A vezető mongol lámák a mongol szövegek mellőzésére vonatkozó kérdésre általában azt a választ adják, hogy az oktatási rendszer tibeti alapú, így tanulják a szövegeket a lámák, ez indokolja a tibeti szövegek használatát a szertartásokon. Ugyan Mongóliában léteznek a mongol szövegek, de a kolostorok túlnyomó többségében nem használják ezeket. A rendszerváltás után kevés olyan magasan képzett láma volt, akik a fordításokat ellenőrizni, illetve a mongol szövegeket gondozni tudták volna. A tibeti kolostorokban felnőtt, képzett fiatal generáció pedig tibeti nyelven ismerkedett a szövegekkel, számukra ezek használata kézenfekvő. Emellett létezhet egy másik ok is. Manapság a szerzetesen kívüliek kíváncsiságát – fontosabb szertartásokon védelmét – úgy tudják biztosítani, ha ilyen eszközökkel zárják el őket a Tudás közeléből. Ma egy írott mongol szöveg elolvasása a hívek nagy részének nem jelentene gondot, miközben a mongol fordítás születésekor a 16–17. században ez nem volt jellemző. Akkor a vallás megismertetése, ma a beavatottak viszonylag szűk körének biztosítása a cél. A tibeti nyelv használatával elérhető, hogy csak a lámák legyenek a szertartás pontos ismerői, a hívek csak annyira váljanak részvevőkké egy szertartás alatt, amennyire azt az előírások megengedik.

IRODALOMJEGYZÉK

Batbayar, B.: *XX jūnī Mongol*. Ulānbātar 1996. [A 20. századi Mongólia]

- Batbayar, C.: Mongolia's Foreign Policy in the 1990's: New Identity and New Challenges. Institute for Strategic Studies, Ulānbātar 2002.
- Batbayar, C.: *Mongol ba ix gürnūd XX. jūnī exīn xagast*. Ulānbātar 2006. [Mongólia és a nagyhatalmak a 20. század kezdetén]
- Batchimeg, M.: Future Challenges for the PRC and Mongolia: A Mongolian Perspective. *China Brief* Vol. 5, Issue 10. (2005) <http://www.jamestown.org> (2015.03.05.)
- Bawden, Ch.: *The Jebtsundamba khutugtus of Urga*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1961.
- Berholz, F. W.: *The Partition of the Steppe*. Peter Lang Publishing, New York 1993.
- Blagov, S.I.: Mongolia Drifts Away From Russia to China. *China Brief* Vol. 5, Issue 10. (2005) <http://www.jamestown.org> (2015.03.05.)
- Bulag, U. E.: *Nationalism and Hybridity in Mongolia*. Claredon Press, Oxford 1998.
- Campi, Alicia: Sino-Mongolian Relations from Beijing's Viewpoint. In: *China Brief* Vol. 5., Issue 10. (2005) <http://www.jamestown.org> (2015.03.05.)
- Čoinxor, Ĵ.: *Öndör Gegen Janabajar*. Ulānbātar 1995.
- Enxtöwšin, B. – Očir, A.: *Mongol Ulsīn tūx. V. Mongol Ulsīn Šinjlex Uxānī* Akademi, Tūxen Xürēlen, Ulānbātar 2004. [Mongólia története V.]
- Halkovic, S.A.: *The Mongols of the West*. Indiana University, Bloomington 1985.
- Kovács, Attila Endre: A Mongol rendszerváltás és társadalmi háttere. In: Birtalan Á. – Yamaji Masanori (szerk.): *Orientalista Nap 2000*. MTA Orientalisztikai Bizottság – ELTE Belső-ázsiai Tanszék, Budapest 2001, pp. 96–106.
- Kovács, Attila Endre: A mongol demokratizálódás rövid története. *Új keleti szemle*. 3. évf. 1-2. 2001, pp. 48–68.
- Rossabi, Morris: *Modern Mongolia. From Khans to Commissars to Capitalists*. University of California Press, Berkeley 2005.
- Szilágyi, Zsolt: A buddhista egyház a modern mongol társadalomban. *Keréknymok* No. 4. 2008, pp. 60-73.
- Szilágyi Zsolt: A buddhizmus Mongóliában. In: Szilágyi Zs. – Hidas G. (szerk.): *Buddhizmus*. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2013, pp. 287–316.
- Wang Wei-fang: „Pan-Mongolism” and U.S.-China-Mongolia Relation. *China Brief* Vol. 5, Issue 10. (2005) <http://www.jamestown.org> (2015.03.05.)